

nek mint színházi tévedésnek említése után tér vissza Szenteleky kiindulópontjához – *Az ember tragédiájának pesszimizmusához*. Madách művében, „akárcsak Leopardi költeményeiben vagy Schopenhauer filozófiájában”, Szenteleky „fájdalmas megtisztulást” érez. „Úgy érezzük – írja –, hogy magas csúcsra vezet, ahol hatalmas, hideg szél hadonászik, de ahonnan végtelen horizontok nyílnak szemünk előtt. Kicsinyek vagyunk, porszemek vagyunk, de beismerésünk nemes, nagyszerű, felemelő szomorúság.” S amikor Szenteleky köszönetet mond „a vigaszos világosságért”, amit *Az ember tragédiája* nyújt, „a mély messzeségért, a szép, nagy szomorúságért, amelyet nekünk adott”, akkor ez a Madáchéhoz rokon írólélek s ember köszönete. Azt kapta ő Madáchtól és drámájától, amit az irodalom szerepének, értelmének érez, hogy az embert, ezt a pirinyó porszemet megismerteti s megajándékozza a végtelen fenséges játékaival, „a napsugár kéréjébe” taszítja, s „ebben a ragyogó világosságban csilloghatnak, csodálkozhatnak és megsemmisülhetnek”.

Az 1927-ben írt Madách-tanulmány Szenteleky ars poeticája.

A magyar irodalmi hagyomány vonatkozásában a Szenteleky-opusban a két tanulmányon kívül csak hivatkozásokra bukkanunk. Többek között felháborodik az akadémiai vaskalaposságon, amely akadály a modern irodalomszemlélet térhódításának. Figyelmezteti a magyar parasztról írókat, hogy „ma már nem lehet Vas Gereben modorában novellát írni”. S a számára kedves, rokon író Török Gyula értékét azzal kívánja bizonyítani, hogy „Mély, bús problémákat” kereső rajzait, melyekben „fáradt” lelkeket ábrázolt, s „komoly, szinte vigasztalan”, „sötét szálakkal” szövögetett, Kemény Zsigmondéhoz érzi hasonlatosnak.

Közelmúltjának magyar irodalmi hagyományából Szenteleky legtöbbit talán Ady Endrét említi. Nemcsak mint szerb költőknek kínált méltó fordítói feladatot, hanem mint a modernség követendő huszadik századi eszményét, mércéjét.

Talán a vártnál kevésbé gazdag az író Szenteleky magyar irodalmi hagyományképe, de kétségtelenül végiggondolt, megalapozott: vagy követendő irodalmi példaként tűnik fel, mint Arany esetében a tökéletesség hangsúlyozása, vagy a modernség irányadója, mint Ady költészete, vagy pedig Szenteleky önarcképeként áll előttünk, mint a Madách-portré.

TETSZÉSEK ÉS TÖREKVÉSEK

CSÁNYI ERZSÉBET

A *Híd* 1971-es januári száma különmelléklet formájában közli Bori Imre összeállítását a század eleji hazai magyar szerzők esztétikai vonatkozású írásaiból. A bevezetővel ellátott szemelvénygyűjtemény címe: Esztétikai gondolkodásunk történetéből. Hét író szerepel itt a század első felében írt szövegeivel, tehát abból az időből, amikor a jugoszláviai magyar irodalomnak önnön

létezésére is rá kellett ismernie. Loósz István, Láng Árpád, Szenteleky Kornél, Farkas Geiza, Csányi Endre, Sinkó Ervin és Kázmér Ernő került fel mellé erre a listára; Ady, Baudelaire, a dadaizmus, a modern művészetek, termékeny tetszésezstétikák, az egész magyar esztétikának is új szempontokat adó művészetfelfogások és impresszionista kritikai módszerek foglalkoztatták őket. Ezek a vállalkozások többnyire rendkívül korszerű hozzáállással közelítettek az irodalmi jelenségekhez, de összekötik őket a szerzőik közötti találkozások és egymásrahatások is. Az Ady- és a Baudelaire-könyv is az úttörő vállalkozások közé tartozik, így elmondható, hogy a gondolkodói bátorság és önállóság esztétikai kultúránk sajátja.

E körkép kontextusában Szenteleky Kornél képviseli azt az érzékenységet, amely nemcsak az „európai látókerü entellektüel”-ről, nemcsak a modern művészeti törekvések közvetítőjéről vall, hanem a konkrét helyzettel, hellyel és sorssal szembesülő művészemberről is. Olyan irodalomvízió bontakozik ki előtte, amely már nemcsak az izmusok kiáltványaiiban és esztétikai kategóriákban fedez fel újszerű gondolati töltetet, hanem programot, irányt, sajtáságos helyzetfelismerést feltételező célkitűzést is tud adni a vajdasági magyar irodalomnak. Ezeket az elképzeléseket azonban már nem volt ideje olyan módszerességgel kidolgozni, mint az 1924-ben írt s a válogatásba is bekerült *Törekvések és irányok a modern művészetben* című nagytanulmányát. Itt a helyi vonatkozások és a későbbi sajtáságos „milióelmélet” érintése nélkül tárgyalja a modern művészetek mibenlétét.

Művészetfelfogásának kiindulópontja mégis, már ekkor is egy olyan kétely, amelynek rezonanciái csupán a jellegzetes vajdasági életkörülmények folytán erősödhetnek fel ennyire. A művészet létjogosultságának, értelmének, céljának kétségbevonásáról van szó. Szenteleky érzékletes megfogalmazásában: „. . . Ha állandóan látjuk és keserűen érezzük a hasznosságnak, a materiális gondolkozásnak kegyetlen uralmát, ha látjuk a pénznek, az üzletnek, a könyörtelen haszonhajhászásnak csúnya, fojtogató viaskodását, csodálkozunk kell, hogy művészet is van ezen a bolygón. Művészet, melynek közvetlen haszna nincsen, melynek mélységei és szépségei nagyon távol esnek a létért való küzdelemtől, a mának hidegen gyakorlatias életfelfogásától. Miért van hát mégis művészet?” Okfejtése a „céltalan élet – céltalan művészet” párhuzamba torkollik, s egy rezignált tanáccsal végződik: „Ha már élnünk kell, szépen éljünk.”

Másik jelentős gondolkodónk, Sinkó Ervin sokkal nagyvonalúbban bánik el ezzel a riasztónak tűnő kérdéssel: „Ha a művészről, művészetéről vagy röviden a poézisről beszélék, mindig magáról az emberről és az emberiről, az életről van szó. . . Pontosabban: a poézis nem élhetne eleven életet a művekben, ha az alkotó képzelet nem volna magának az emberi életnek az egyik elementáris hatalma; a poézis nem teremthetne közösséget poéta és közönség között, ha a poézis nem volna magától az emberi léttől és annak belső ellentmondásaitól elválaszthatatlan, tudatos vagy öntudatlan, de közös *magatartás*.”

Szenteleky számára a művészet, a szépség a térrel és az idővel való dacolás

lehetőségét adja meg, az örökkévalóság és a végtelenség kategóriáit emeli ki. Mindamellet a szépségideál folytonos átalakulását észlelve a művészetet mint vágyat, „gyönyörű kutatást, sóvárgást, akarást” határozza meg. Szenteleky tetszésítélete idillikus vonásokra épül, „a szép varázsos érzete őt tiszta magasságokba emeli”, „lelke megfinomul és felemelkedik a művészetrajongásban, mint könnyű finom fehér füst, mely mennyei felhőhöz hasonlatos. S mi onnan felülről angyali mosollyal, szelíd megbocsátással tekintünk e sárra, vérre, harcra, csúfságokra. . .” A *szép* fogalma számára ily módon egypólusú, egysíkú, habár koronkénti, írónkénti relativitása nyilvánvaló. A *Mi tetszik és miért?* című könyvében Farkas Geiza egy dialektikusabb tetszésszététikai felfogást sugall, mert az élvezet problémáját a szenvedésből bontja ki. A szenvedés mint feszültség fogalmába ugyanis szerinte az élmények, a benyomások is beleférnek. Loósz István Adyról írott könyvében a tetszés következményeiről szóló felismerést emelnék ki: a szerző szerint – Nietzsche nyomán – „az eksztázis és mámor állapotában ébred az ember tudatára az ő lényegbeli egységének”. Láng Árpád dadaista esztétikája egy provokatív gesztusokkal megközelíthető *harmónia* lehetőségébe kapaszkodik; Csányi Endre, aki a „legelső magyar nyelvű Baudelaire-könyvet” írta meg Zentán, tetszésítéletében a *modern ellenmondásosság*ot hangsúlyozza. Sinkó esztétikai kategóriák helyett az *élet kategóriáit* építi be a művészi lényeg fogalmába, Kázmér Ernő pedig a tetszés állapotát az *impresszió* hőfokától és erejétől teszi függővé.

Élvek, eszmék, tanok és törekvések nem összefüggéstelen halmaza járható körül ebben a kis szemelvénygyűjteményben, s a viszonylatok, értékösszefüggések hálózatában Szenteleky helye és sajátos jelentősége is kirajzolódik.

SZENTELEKY ÉS AZ INTÉZMÉNYES KÖNYVKIADÁS KEZDETEI

CSÁKY S. PIROSKA

Amikor a két háború közötti intézményesített könyvkiadási kísérletről beszélünk, nem kerülhetjük meg Szenteleky Kornél nevének említését, irodalomszervező munkáját. Az 1930-as évek elején kezdeményezett és 1932-ben beindított könyvsorozatokat, a Jugoszláviai Magyar Könyvtár és a Kalangya Könyvtár (1933) köteteinek szerzőit Szenteleky igyekezett serkenteni – főként levelezés útján – művek írására, sajtó alá rendezésére. Szenteleky ekkor már nagy betegen, gyakran lázasan írta leveleit barátainak közvetlen hangnemben, másoknak a tiszteletet sugalló tartózkodóbb, udvarias szöveggel. Levelezése

* Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933. Sajtó alá rend. és bevezetéssel ellátta Bisztray Gyula és Csuka Zoltán. Zombor–Budapest. Kiadja a Szenteleky Társaság, 1943. A levelek hivatkozási sorszáma a fenti kötetre utal a továbbiakban